

JAZYKOVÝ OBRAZ KAŽDODENNÉHO PROFESIONÁLNEHO ŽIVOTA POLICAJTOV

BARTALOŠOVÁ, Perla – DZÚR, Martin – ORGOŇOVÁ, Oľga –
VAJSÁBEL, Martin: Slovník policajných profesionalizmov. Bratislava:
Univerzita Komenského v Bratislave 2021. 150 s.
ISBN 978-80-223-5277-2.

Gabriela Halienová

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova ulica 2, Bratislava 1
halienova1@uniba.sk*

Po *Slovníku divadelných profesionalizmov* (O. Orgoňová – A. Bohunická – B. Krajč Zamišková – Z. Pašuthová 2019), predstavujúcom dielo súčinnej práce lingvistiek a teatrologičiek, jazykovedkyne P. Bartalošová a O. Orgoňová nadviazali spoluprácu s inými profesionálmi, v tomto prípade pôsobiacimi v Policajnom zbore Slovenskej republiky (ďalej len PZ SR): s M. Dzúrom a M. Vajsábelom. Ako výsledok tejto interdisciplinárnej spolupráce vzniklo ďalšie dielo podhaľujúce širšej verejnosti skrytejšie zákutia pracovného života (tu policajného) prostredníctvom profesionálnej reči. *Slovník policajných profesionalizmov* (2021) tak zaujíma pozíciu jednej z viacerých (i plánovaných) publikácií v sérii slovníkových diel vznikajúcich v rámci projektu Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zameraného na sociálnu inklúziu kultiváciou používania jazyka. Jednou z ciest, ako dosiahnuť takýto cieľ, je realizácia vedeckého výskumu a publikovanie výsledkov bádania v oblasti profesionálnej reči a profesionalizmov.

Ako vyplýva z názvu diela, predmetom lexikografického spracovania sú profesionalizmy. Odborné spracovanie profesionalizmov ako spisovných či nespisovných slov príznačných najmä pre ústnu podobu profesionálnej komunikácie vyznačujúcich sa atribútmi ako neformálnosť, expresívnosť či ekonomickosť vyjadrenia (porov. s. 4 – 5) možno v slovenskej lexikografii považovať za pomerne novátorskú činnosť. Aj spracovanie policajných profesionalizmov predstavuje nový príspevok k skúmaniu a zaznamenávaniu policajnej reči (napr. popri terminologických slovní-

koch, ktorých predmetom spracovania však nie je takýto typ výrazov). Slovník tak predkladá lexikálny fragment profesionálnej reči príslušníkov PZ SR a Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej len ZVJS), a tým hodnotne prispieva k zachytávaniu bohatosti slovenčiny a predstavovaniu jej fungovania v takomto profesijnom prostredí a v bežnej ústnej pracovnej komunikácii predstaviteľov tejto profesie.

Predmetné dielo má dve časti: predslov nezdĺhavo pokrývajúci teoreticko-metodologické či praktické aspekty obsahu publikácie a hlavnú, slovníkovú časť, obsahujúcu vyše 900 hesiel.

V predslove autorky predstavujú čitateľské určenie slovníka, cieľ publikácie a objasňujú spôsob získavania empirického materiálu, z ktorého vychádzajú jednotlivé heslá. Taktiež v rámci tejto časti ponúkajú stručný výklad profesionalizmu ako typu lexikálnej jednotky, neopomínajúc jeho vysvetlenie vo vzťahu ku konkrétnym zozbieraným jednotkám. Súčasťou je aj všeobecná charakteristika slovníka z hľadiska zvolených a vykladaných slovníkových jednotiek a ich atribútov, akými sú napr. variabilnosť danej jednotky či rozšírenosť jednotky na území krajiny alebo dobová ukotvenosť jednotky. Spolu s poukázaním na spôsob zaznačovania lingvistických charakteristík či uvádzania iných súvisiacich slov je na vybraných konkrétnych slovníkových jednotkách priblížená aj stavba hesiel.

Osobitnú podkapitolu predslovu tvorí pohľad na dynamiku v rámci policajnej profesionálnej reči a jej lexikálnych jednotiek. Priamo pred slovníkovou časťou je k dispozícii zoznam skratiek vyskytujúcich sa v predmetnej publikácii, týkajúcich sa predovšetkým rôznych reálií spätých s pôsobením v PZ SR (príp. v ZVJS). Čitateľovi je tak prostredníctvom predslovu predstavená časť metodologicko-teoretickej bázy vzniknutého diela a niekoľko praktických záležitostí týkajúcich sa slovníka a štruktúry heslových statí. Tento zámer sa realizuje v rozsahu umožňujúcom adresátovi získať dostačujúci prehľad o pozadí slovníka, ale zároveň v podobe nezaťažujúcej čitateľa vedeckými štúdiami a lingvistickou terminológiou. Vzhľadom na recipienta zamýšľaného inkluzívne nielen ako lingvistu či policajta, ale aj širšiu verejnosť, sa takýto predslov javí ako vhodne informatívny a zrozumiteľný.

Najrozsiahlejšiu súčasť publikácie tvorí, pochopiteľne, samotná slovníková časť. Slovníkovo spracovaný materiál pochádza z profesionálnej reči príslušníkov PZ SR, príp. ZVJS. Keďže takáto podoba jazyka sa realizuje primárne a prevažne ústne, zber materiálu sa musel zaobísť bez možnosti referencie k jej komplexnejšiemu zachyteniu v rámci písomných komunikátov. Jednotky uvádzané v slovníku sú preto vyabstrahované z mnohých rozhovorov medzi jazykovedkýňami a príslušníkmi PZ SR alebo ZVJS; získanie jazykového materiálu tak predpokladalo vyhľadanie vhodných informátorov a následné organizovanie stretnutí a vedenie rozhovorov.

Tento typ výskumu bol vo finálnej fáze doplnený dotazníkovým výskumom; vytvorený dotazník bol určený respondentom profesijne spadajúcim do okruhu po-

tenciálnych informátorov a jeho zámerom bolo overenie jazykovedkyňami vyabstrahovaných jednotiek a ich výkladu týmito profesionálnymi používateľmi. Celkovo tak bolo do zhromažďovania empirického materiálu aj následného posudzovania jeho lingvisticky spracovaných výsledkov zapojených množstvo profesionálov zo sféry policajného pôsobenia majúci možnosť ovplyvniť a posilniť mieru autenticity spracovávaného materiálu. Pri takomto priebežnom overovaní výsledkov výskumu priamo používateľmi skúmaného jazyka (spolu s revíziou policajnými príslušníkmi v rámci autorského kolektívu) možno predpokladať pozitívny vplyv na výslednú publikáciu v podobe zabezpečenia jej pravdivostnej a výpovednej hodnoty vyplývajúcej z interdisciplinárneho prístupu k problematike a nadviazaniu produktívnej spolupráce medzi odborníkmi rôznych odvetví profesionálneho záujmu.

Lexikálne jednotky predstavujúce slovníkové heslá sú zoradené podľa abecedy. Uvádzané jednoslovné či viacslovné jednotky sú spracované predovšetkým prostredníctvom výkladu významu, a tak má heslová stať prevažne výkladový charakter. Väčším, tučným písmom je uvedené samotné heslo – profesionalizmus, za ním menšou veľkosťou písma, ale stále tučným typom nasleduje stručný výklad hesla či v prípade profesionalizmu ako abreviátu uvedenie plnej viacslovnej jednotky, z ktorej profesionalizmus lexikálne vzišiel. Aj vďaka zvolenému typu písma sú profesionalizmy a ich stručné významy uvádzané prehľadne a čitateľ sa v nich rýchlo zorientuje. V prípade záujmu o podrobnejšiu informáciu nasleduje za spomínanými súčasťami detailnejší výklad daného profesionalizmu, napríklad prostredníctvom vysvetlenia reality z praktického služobného života v rámci každodenného výkonu svojich funkcií policajtmi. Obzvlášť ilustratívne pôsobí pri niektorých heslách uvedená konkrétna modelová „výpoveď“ s príkladom použitia daného profesionalizmu (napr. *dosah* – služobná pohotovosť policajta, keď musí byť v dosahu (...) Hovorí sa napríklad „Dnes mám dosah, musím byť na telefóne, nemôžem ísť do druhého mesta“).

V spôsobe koncipovania výkladu jednotky možno pozorovať snahu o všeobecnú zrozumiteľnosť aj pre nepolicajtov, a to veľmi viditeľne v prípadoch, keď profesionalizmus vychádza z potrieb príslušníkov polície jazykovo úsporne pomenovať isté legislatívne súčasti (napr. *štyridsaťdevina* – priestupok proti občianskemu spolunažívaniu¹). Výklad takýchto jednotiek je formulovaný s ohľadom na predpoklad, že recipient nemusí disponovať rozsiahlejšou znalosťou legislatívy alebo záujmom dané legislatívne podklady samostatne dohľadávať, preto sú aj takéto intertextuálne súčasti vysvetlené (popri uvedení odkazu na konkrétnu legislatívnu jednotku, čo zabezpečuje potrebnú presnosť výkladu) za využitia nevyhnut-

¹ Priestupok proti občianskemu spolunažívaniu podľa § 49 ods. 1 zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch, napríklad ublíženie na cti tým, že niekto niekoho urazí, alebo vydá na posmech; alebo úmyselne uvedie nesprávny alebo neúplný údaj pred štátnym orgánom, pred orgánom obce alebo pred organizáciou za účelom získania neoprávnenej výhody.

nej a dostačujúcej terminológie a čo možno najzrozumiteľnejšie so zachovaním dôveryhodnosti obsahu.

Záver heslovej state slúži na prepojenie vykladanej heslovej jednotky s inými heslami spracovanými v slovníku. V prípade, že sa medzi jednotlivými profesionalizmami vyskytli jednotky, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu synonymie alebo antonymie, je táto skutočnosť v rámci heslovej state uvedená. (Na synonymné výrazy sa odkazuje cez skratku syn., na antonymné výrazy odkazuje skratka opak.) Okrem toho sa v závere state osobitne upozorňuje cez odkaz „pozri aj“ na iné súvisiace heslá. Najčastejšie ide o profesionalizmy pomenúvajúce ďalšie reálie v rámci istej kategórie alebo skupiny javov či reálie, na ktoré sa potenciálne odkazuje alebo sú priamo obsiahnuté vo výklade aktuálneho hesla a pomenovávané skutočnosti vzájomne súvisia (napr. *rukáv* – ochranný návlek na rameno figuranta² – obsahuje odkaz na súvisiace profesionalizmy *figurant*, *hladké zadržanie*, *ringo*, *zákus*).

Uvádzanie synonymných, antonymných či iných súvisiacich profesionalizmov spracovaných v rámci publikácie tak, ako sme popísali, predstavuje vhodnú súčasť heslovej state – v rozmedzí súboru viac či menej neznámych profesionalizmov (pre nepolicajtov azda viac, pre policajtov možno menej neznámych) ponúkajú cennú pomoc v zorientovaní sa v množstve potenciálne neznámych lexikálnych výrazov. Uvádzanie synonymných výrazov je zároveň jedným z dôkazov variability, na ktorú autorky publikácie poukazujú ako na jeden z charakteristických znakov jednotiek zahrnutých v heslári; aj na pomenovacej úrovni tak môžeme vnímať bohatosť možností poskytovaných jazykom. Podnetné je pozorovať odtienky a odlišnosti pri daných pomenovaniach a imanentne obsiahnutý spôsob nahliadania na daný jav, napr. nového príslušníka PZ možno označiť výrazmi *bažant*, *kadet*, *myš* či *ucho*.

Pri skúmaní takto zachyteného jazykového obrazu sveta však inšpiratívne impulzy nepredstavujú len lexikograficky naznačené vzťahy synonymie či antonymie. Nemenej povšimnutiahodné sú aj zobrazené javy homonymie či polysémie; napr. už spomínaný výraz *bažant* predstavuje polysémant; možno ho využiť na označenie „novej osoby“ v PZ, ale aj na označenie „novej osoby“ na výkon trestu odňatia slobody – avšak pri tomto druhom význame už s inými synonymnými výrazmi (*cucák*, *prvotrestanec*). Sledovanie vzájomných vzťahov medzi zachytenými profesionalizmami sa ukazuje ako podnetné aj z tohto bodu nazerania.

Ako sme naznačili v jednom z predchádzajúcich odsekov, výklad hesla je ústretový voči čitateľovi nepôsobiacemu v policajnej profesii; zároveň možno poukázať aj na druhú stránku, a to tú, že výklad je rovnako zrozumiteľný aj v súvislosti s mierou obsiahnutej lingvistickej problematiky. V spätosti s princípom ponímania a spracovania heslových statí predovšetkým výkladovo ich súčasť netvorí gramatické či iné jazykové charakteristiky jednotlivých lexikálnych jednotiek. Tradičnejšie lexi-

² Ochranný návlek na rameno figuranta pri výcviku psov, aby ho pri zákusoch pes nepohrýzol.

kografické spracovanie sa tak azda uplatňuje iba pri uvádzaní jednotiek s rovnakým alebo podobným významom v rámci heslovej state cez odkaz „syn.“ (využívajúc tak lingvistický termín synonymie) a ešte nenápadnejšie pri rozlišovaní medzi polysémantmi a homonymami a následnom rešpektovaní a zohľadňovaní tejto skutočnosti pri ich uvádzaní v súlade s bežnou lexikografickou praxou: významy polysémickej jednotky v rámci jednej heslovej state a homonymné jednotky ako samostatné heslá. Aj predstavené lingvistické aspekty zohľadnené pri spracovaní zozbieraných profesionalizmov sú však dostatočne zrozumiteľne v primeranom rozsahu objasnené v predslove k slovníkovej časti. I v uplatnení tohto postupu tak môžeme vnímať snahu o ústretovosť voči tým recipientom, ktorí nedisponujú lingvistickým vzdelaním. Spracované profesionalizmy a ich výklad bez zaťaženia množstvom lingvistických elementov (podstatných, ale v prípade takéhoto diela nie osobitne nutných) tak neodradia ani iných príjemcov diela.

Samotné uvádzané profesionalizmy predstavujú pomenovania širokého spektra reálií spätých s výkonom policajnej služby (či služby väzenskej a justičnej stráže). Ide predovšetkým o pomenovania osôb (na jednotlivých funkčných miestach v rámci profesie alebo osôb, s ktorými profesionálne prichádzajú do kontaktu, napr. *supy* – príslušníci pohotovostnej motorizovanej jednotky; *náter* – donášajúca väznená osoba), samotných služieb či úkonov v rámci ich profesie (napr. *vložák* – nad rámec vložená služba; *gumovať* – vykonávať pešiu hliadkovú službu; *vačkovanie* – prehliadka odevu osoby) alebo tiež potrebných „sprievodných“ reálií, akými sú napríklad súčasti rovnosťaty, predmety na výkon služby či rôzne legislatívne jednotky (napr. *dupačky* – jednodielna policajná uniforma; *lízatko* – zastavovací terčik; *tézet/tézetko* – Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z.)). Jednotlivé pomenovania môžu byť čitateľovi nepatriacemu k predstaviteľom tejto profesie blízke v rôznej miere. Stretne sa s profesionalizmami, ktoré sú všeobecne známe (napr. *basa* – väzenie, *dopravák* – dopravný policajt, *papuča* – blokovacie zariadenie nasadzované dopravným policajtom na koleso auta), alebo aj s takými, ktoré sú do istej miery motivované bežnou skúsenosťou alebo recipient vie túto bežnosť v profesionalizme a jeho význame (potenciálne) odhaliť (napr. *telefón* – odtoková rúra používaná na komunikáciu vo väzenskom zariadení, *televízor* – neprehľadná tabuľa za oknom vo väzenskom zariadení). Mnohé z týchto profesionalizmov oplývajú aj istým nádychom humornosti či „nadľahčenosti“ (napr. *nočný major* – hodnosť podpráporčík³, *vestičkár* – policajt, ktorý nosí policajnú taktickú vestu, aj keď nemusí⁴). Na druhej strane slovník ponúka aj profesionalizmy, ktoré viac reflektujú svoj vznik v rámci danej profesie a väčšiu prepojenosť s ňou a ich motivácia môže byť pre nezainteresovanú osobu zastretejšia – ide najmä o rôzne skratkové pomenovania,

³ Hodnosť podpráporčík so striebornými výložkami na pleciah uniformy. Major má zlaté výložky, podpráporčík strieborné. Podpráporčík sa môže v noci (v prítomí) zdať ako major.

⁴ Policajt, ktorý nosí policajnú vestu, aj keď nemusí, len preto, lebo v nej vyzerá dobre.

vychádzajúce napríklad z odkazov na isté legislatívne podklady či na rôzne terminologické alebo ustálené viacslovné jednotky (napr. *céespé* – zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok, z iniciálovej skratky CSP; *dépečka* – donucovacie prostriedky, z iniciálovej skratky DP).

Medzi uvádzanými profesionalizmami dominujú také, ktoré sa vo výskume autorského tímu ukázali ako všeobecne rozšírené; poukazuje sa však aj na výrazy príznačné len pre určité pracovisko či určitý región (na tento fakt sa osobitne upozorňuje formálne – využitím kurzívy pri uvádzaní hesla – a tiež explicitne vo výklade hesla). Nezanedbanie profesionalizmov s ohraničenou územnou platnosťou je dôležité jednak pre vytváranie celistvejšieho obrazu, jednak pre poukázanie na to, že niektoré profesionalizmy majú limitované použitie. Aj v takomto prípade sú nemej cenným materiálom na uchopovanie spôsobu konceptualizácie sveta predstaviteľmi danej profesie.

Hodnotný materiál predstavujú aj jednotky, ktoré už nepatria do súboru aktívne využívaných profesionalizmov, a to z dôvodu zmeny či zániku pomenúvanej reality. Aj tieto profesionalizmy sú v rámci slovníkovo spracovaných jednotiek uvádzané a na ich pomínutú aktuálnosť je vhodne upozorňované, často aj s uvedením konkrétneho dôvodu „expirácie“. Daný jav nám pripomína skutočnosť, že zmena či zánik mimojazykovej reality sú úzko previazané aj s používaním jazyka a jeho dynamikou – jazyk neostáva nemenný, svojou schopnosťou adaptácie dokáže reagovať na takéto mimojazykové podnety a prirodzene reflektovať potreby svojich používateľov. Zároveň dynamike spoločnosti, a teda aj dynamike jazyka podliehajú tiež profesionalizmy, ktoré sú v súčasnosti aktuálne; v istom bode budúcnosti budú spracované profesionalizmy predstavovať vzácny zdroj obrazu profesie policajta v tejto – vtedy už minulej – dobe. Zachytené profesionalizmy tak budú predstavovať svedectvo o spoločnosti a jej vývine, o prípadných zmenách, ktoré sa prejavia i na podobe samotných profesií.

Napokon, ako je uvedené už vyššie, slovník vznikol ako jeden z výstupov vedecko-výskumných aktivít zameraných na sociálnu inklúziu prostredníctvom jazyka, pričom tento zámer je vhodne uskutočňovaný prístupňovaním profesionalizmov z istej profesijnej oblasti (tu policajnej). Realizáciu tohto úmyslu možno vnímať vo viacerých, navzájom súvisiacich rovinách. Na jednej strane môžeme vnímať prínos z hľadiska jazykovej inklúzie. Spoznávanie jazykových výrazov policajtov (príp. príslušníkov ZVJS) pochádzajúcich z ich pracovnej komunikácie (nie celkom bežne prístupnej osobám mimo výkonu tejto profesie) umožňuje tým, ktorí by sa do takej situácie dostali, lepšie komunikačne (jazykovo) porozumieť profesionálom z týchto oblastí. Môžu byť nimi jednak neprofesionáli z tejto oblasti (napríklad administratívni pracovníci mimo výkonu služby), jednak záujemcovia o túto profesiu či noví príslušníci PZ, príp. ZVJS. Slovník tiež stimuluje spoznávanie sa príslušníkov rôznych policajných profesií navzájom.

Cez jazykovú inklúziu sa realizuje sociálna inklúzia; takto sa na druhej strane cez jazykové porozumenie posilňuje sociálne porozumenie, a to napríklad tým, že jazyk predstaviteľov tejto profesie (a profesionalizmy sú v tomto azda až prototypovým príkladom) nám poskytuje isté informácie o ich pracovnom živote, o reáliách, ktoré sú pre nich pri výkone ich práce bežné, potrebné či nevyhnutné. Ten, kto nemá bližší kontakt s týmito profesionálmi alebo nemal možnosť preniknúť do tejto profesie, nemusí mať o existencii náležitých reálií žiadne poznanie. Preto aj prostredníctvom profesionalizmov má výnimočnú príležitosť nahliadnuť do profesijného života týchto osôb a oboznámením sa s profesionalizmami z danej oblasti si aspoň sčasti sprístupniť jazykový obraz sveta vykonávateľov predstavenej profesie. Opísaným spôsobom sa či už vytvára, alebo posilňuje medziprofesijné či medziľudské porozumenie medzi skupinami ľudí, medzi ktorými by neznalosť činnosti druhej skupiny a i z tohto plynúca nemožnosť porozumieť si vo väčšej miere mohli byť prekážkou v sociálnom zblížovaní. Aj profesionálov v danej oblasti môžu spracované profesionalizmy upozorniť na neuvedomované aspekty ich práce či pripomenúť nejasnosť niektorých, pre nich (už) samozrejímavých, reálií z ich vlastného pracovného života v očiach nezainteresovaných osôb. Dôležitým faktorom je tak vzájomnosť takejto inklúzie.

Ako jeden z prejavov inkluzívnosti a zároveň krok k štandardizácii nových nekomerčných publikácií možno vnímať dostupnosť slovníka v elektronickej podobe cez odkazy umiestnené na webových stránkach spolupracujúcich inštitúcií, Akadémie PZ a Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie FiF UK⁵. Slovník bol predstavený aj prostredníctvom stránky Polícia Slovenskej republiky na sociálnych sieťach.

Aj na základe vyššie uvedených skutočností a úvah týkajúcich sa *Slovníka policajných profesionalizmov* možno konštatovať, že ide o vhodne poňaté spojenie lingvistickej aj policajnej problematiky v takom spracovaní a podaní, ktoré je prístupné rovnako nelingvistovi, ako aj nepolicajtovi, a teda i širšej verejnosti bez nutnosti pôsobenia v oblasti jazykovedy či policajnej teórie a praxe. Prvé spokojné ohlasy z policajnej praxe (policajtov či kriminalistov), ale aj z filologickej praxe (súdnaznaleckých tlmočníkov a prekladateľov) signalizujú, že zámer autorov nachádza náležitú odozvu. Vyslovujeme tak nádej, že dielo zohrá svoju rolu na ceste k cieľu inkluzívnosti v spoločnosti realizovanej aj prostredníctvom kultivácie používania jazyka.

Literatúra

ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. – KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, B. – PAŠUTHOVÁ, Z. (2019): *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení.

⁵ *Slovník policajných profesionalizmov* je v elektronickej podobe dostupný na: <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/OIT/2022/Slovn%C3%ADk%20policajn%C3%Bdch%20profesionalizmov.pdf>.